

En Candide for vår tid

Thomas Hylland Eriksen

Dagbladet, 31/8-97

Hva er det gode liv? Hvordan ser det gode samfunn ut? Finnes det fellesmenneskelige målestokker for livskvalitet? Disse filosofiske spørsmålene tas opp i en roman som er både vittig, underfundig og dypsindig.

Hva er det gode liv? Hvordan ser det gode samfunn ut? Finnes det fellesmenneskelige målestokker for livskvalitet? Disse filosofiske spørsmålene tas opp i en ny roman som er både vittig, underfundig og dypsindig.

Etter Jostein Gaarders eventyrlige suksess de siste årene, har mange forfattere forsøkt å få noe ut av formelen "en Sofies Verden for voksne". Professor Steven Lukes' filosofiske roman *The Curious Enlightenment of Professor Caritat* er en verdig kandidat til tittelen, og den har fått strålende anmeldelser i Storbritannia. Nå foreligger den på norsk, under tittelen *Professor Caritat og jakten på den beste av alle tenkelige verdener* (Stenersen 1997, oversatt av Henning Hagerup). Den er en moderne versjon av Voltaires satiriske fabel *Candide*, en underholdningsroman om spørsmål som angår alle politisk interesserte mennesker.

Professor Caritat er spesialist på opplysningstidens filosofi, og han frister tilværelsen i det nitriste diktaturet Militaria. Militaria er nok et land uten sult og ren materiell nød, men det er også et land uten frihet, hvor menneskelige drømmer og håp oppfattes som trusler mot regimet. En dag får Caritat et høyverdige oppdrag av den hemmelige motstandsbevegelsen Den usynlige hånd. Han skal reise fra land til land for å lete etter

det beste tenkelige samfunn, slik at den tapre opposisjonen i Militaria skal vite at ikke alle deres bestrebelse for anstendighet er forgjeves.

Caritat blir behørig smuglet ut av landet, for utreisetillatelse får han selvfølgelig ikke, under pseudonymet Dr. Pangloss. Første stopp er i det strømlinjeformede og effektive landet Utilitaria, et land hvor hovedstaden heter Kalkula og hvor asylsøkere får utdelt en lommekalkulator på flyplassen. Utilitarias innbyggere tror på harde fakta og rasjonelle beregninger. Deres ideologiske helter er John Stuart Mill og Jeremy Bentham, som gikk inn for "størst mulig lykke til flest mulig". Men, spør Caritat, er det nå så sikkert at lykke kan måles?

Det neste landet Caritat besøker virker umiddelbart mer tiltalende. Landet heter Kommunitaria, og der hersker en mer åndelig, mindre kynisk tankegang enn i Utilitaria. 34 etniske grupper med til sammen 17 religioner lever der, og alle har lovfestet krav på respekt for sin identitet og kulturelle egenart. Kommunitarianerne er opptatt av religion, kultur og historie. Ved ankomsten blir Caritat bedt om å oppgi hvilken gruppe han vil tilhøre. Da har han ikke annet valg enn å nøle.

Etter et mellomspill hvor Caritat i drømme møter et par skjeggete gamle helter på fisketur i landet Proletaria, havner han i Libertaria, det frihetselskende landet hvor både postverket, televerket, bibliotekene og jernbanene er blitt "frigitt", og hvor selv *trærne* er i ferd med å få sin frihet fra statlig undertrykkelse, frihet til å bli hugget ned av driftige entreprenører. Caritat må vedgå at ingen i Libertaria plager ham med krav om at han skal tilhøre en bestemt etnisk gruppering, maser om produktivitet eller nekter ham å si hva han vil. Rundt jernbanestasjonen er det både fri porno, døgnåpne sjapper og vekslingsboder med svært så frie valutakurser; selv landets psykiatriske pasienter får under Caritats opphold friheten til å flytte inn i en pappkartong under en bro. Snart, sier Libertarias statsminister beveget, vil vi ikke lenger forstå hva ordet "offentlig" betyr.

Steven Lukes' roman er et innlegg i den filosofiske samtidsdebatten. Caritat blir offer for politisk korrekthet og kulturterrorisme i Kommunitaria, føler egoismens og grådighetens fristelser i Libertaria, tvinges til å måle sin filosofiske produksjon i kilo når han kommer til Utilitaria, og lar seg besnære av den overjordiske harmonien som later til å råde i Proletaria. Underveis fører han tenkte samtaler med sine avdøde venner Voltaire, Kant, Hume, Rousseau og Dr. Johnson.

Militarias ledere har gitt avkall på friheten for å oppnå orden, men de kan bare opprettholde orden ved autoritære midler. Det er et totalitært regime av sovjetisk type, upopulært hos sine egne innbyggere og tvunget til å overleve ved hjelp av frykt. Alle diktaturer har en rem av denne huden, enten de kaller seg folkerepublikker, islamske republikker eller demokratier.

Utilitaria, som bygger sin statsfilosofi på de britiske utilitaristene (nyttetenkerne) fra Viktoriatiden, har mange likheter med våre vesteuropeiske samfunn. Staten er sterk, men den gir innbyggerne frihet til å gjøre nytte for seg. Imidlertid finnes det entydige direktiver med hensyn til hva som er nyttig, og de unyttige går det dårlig med. Noen ny opera får innbyggerne neppe med det første, men de er fryktelig flinke til å lage virksomhetsplaner og til å drive med målstyring. Av eksisterende land må Singapore være det som ligner aller mest på Utilitaria.

Libertaria er en blåkopi av Margaret Thatchers drømmesamfunn. Her er friheten så altoverskyggende at tryggheten er blitt avskaffet én gang for alle. Landet er så totalt utporsjonert til det frie initiativ at en alminnelig togreise medfører et halvt dusin gebyrer til firmaer som Lynspor AS og Forente Plattformtjenester.

I det sjarmerende Kommunitaria, derimot, dyrkes verken hensynsløs egoisme, brutal statsmakt eller sneversynt nyttetenkning; her satser man på fellesskapet, toleransen og mangfoldet. Alle minoriteter har politisk representasjon, ansettelseskvoter og egne

skolepensa, og landet er fullt av spennende etniske festivaler og eksotiske restauranter.

Til forskjell fra de andre landene, bygger ikke Kommunitaria på en klassisk politisk filosofi, men på ideer som er blitt utviklet i løpet av de siste tiårene. Den virkelige verdens kommunitarister henter sin inspirasjon fra nålevende tenkere som Alasdair Macintyre, Michael Walzer og Charles Taylor. Deres syn er at det moderne, liberale samfunn uvegerlig skaper fremmedgjøring og overdreven individualisme, og at de tette, forpliktende fellesskapene må styrkes. Denne filosofiens problemer er velkjente fra debattene om "det flerkulturelle samfunn". Opposisjonen består av mennesker som forneker det nasjonale og etniske, som vil ha seg frabedt å bli påtvunget en bestemt gruppeidentitet og insisterer på retten til å være kulturelt urene. Og, som Voltaire minner Caritat om i en sen nattetime: Én ting er å tillate folk å mene hva de måtte ønske så lenge det ikke forstyrrer den offentlige orden, men noe annet ville være å *respektere* fordommer og villfarelser. Under et forsøk på å megle i en lokal Rushdie-sak, oppdager Caritat også at ordet *satire* mangler fra kommunitarianernes vokabular. (Humor har de hørt om, men det er bare såvidt.)

Caritats egne sympatier er tydelige. Han beklager at marxismen enten forfaller til diktatur eller er ugjennomførbar, og for øvrig liker han ingen av alternativene han får seg forelagt. Alle totale samfunnsmodeller har sine blinde flekker. Voltaires Pangloss, som var en parodi på filosofen Leibniz, mente at vi lever i "den beste av alle tenkelige verdener". Professor Caritat har mer felles med *Candides* forfatter, og bekjenner seg til den informerte tvil. Det beste redskapet vi har til å gjøre verden til et mer levelig sted, er den enkeltes fornuft. Ethvert håp må bygge på troen på den enkeltes fornuft.

Hvem forfatteren er? Steven Lukes, en engelsk politisk sosiolog som har skrevet et dusin bøker om mange emner, har også skrevet en akademisk bok om kommunitarisme og liberalisme. Den anbefales, men *Professor Caritat og jakten på den beste av alle tenkelige verdener* er for en større leserkrets. Nevnte jeg forresten at boken er fornøylig?

Til tider er den hylende morsom, skjønt grunnstemningen er melankolsk. For min del har jeg aldri humret så mye i filosofitimen som under lesningen av denne perlen av en bok.

Hvor reiser professor Caritat når han har forlatt Libertaria? Kanskje er han på vei til Egalitaria, hvor alle innbyggerne skal ha like rettigheter. Jeg har en mistanke om at han også vil avlegge Nasjonalia en visitt, det eplefriske og velorganiserte landet hvis innbyggere er lært opp til å elske likhet, hvor man ikke skiller mellom like rettigheter og kulturell likhet, og hvor enhver forskjell blir oppfattet som en mangel; kort sagt det énkulturelle Kommunitaria, landet hvor ordet "utlending" har en suspekt klang. Kanskje noen andre vil dikte den historien, nå som Steven Lukes har sagt sitt.